

Kentsel Dönüşümde Riskler ve Beklentilere Dair İlk Tespitler: İstanbul'da Bir Saha Çalışması

Preliminary Assessments About Risks and Expectations in Urban Transformation: A Field Survey in Istanbul

Betül DUMAN

ÖZ

Bu çalışmada kentsel dönüşüm sürecindeki beklentiler ve muhtemel riskler ortaya konulacaktır. Bu amaçla İstanbul'da 2503 kişi ile yüz yüze görüşme yapmak suretiyle a) kentsel dönüşümün bireysel kararlarla ya da kamu eliyle toplu gelişimi b) yıkıma dayalı kentsel dönüşüm tecrübesine yakınlık c) yerleşik orta sınıfların varlığına dayalı olarak dört ayrı alt evrende bir saha çalışması yürütülmüştür. Araştırmanın amacı kentsel dönüşüm sürecine dair beklenti ve risklerin kamunun öncülüğünde yıkım esaslı kentsel dönüşümü yaşamış ve kentsel dönüşüme aday yerlerde yaşayanlar ile bu türden bir kentsel dönüşüm tecrübesine uzak, merkezi yerleşik alandaki yerli-orta sınıflar arasında nasıl değiştiğini benzerlikleri ve farklılıklarıyla ortaya koymaktır. Oldukça kapsamlı olan araştırmanın bulguları kentsel dönüşümdeki riskler ve beklentilerle sınırlı olarak tartışılmaktadır. Araştırma evreninde kentsel dönüşüm konusunda afet ve güvenlik riskini aşan rant odaklı bir mutabakat olduğu, bunun kamu yararının korunması güç ve ekolojik maliyeti yüksek bir şehircilik oluşturacağı tespit edilmiştir. Orta sınıfların mülkiyet güvencesi ve iktisadi imkanları ile dönüşüm sürecine güvenle baktıkları görülmektedir. Ayrıca, sınıf konumuna bakılmaksızın kentsel dönüşümde kesimlerin en temelde bireysel- himayeci ilişkilere yönelecekleri ve pazarlıklılık / tazmin stratejisi güdecekleri anlaşılmaktadır. Kentsel dönüşümde reaksiyonda iki farklı örüntü ayırt edilmektedir: orta sınıflar daha çok kamuoyu oluşturma ve sosyal medya aktivasyonuna yönelebileceklerken, kentsel dönüşüme uğramış ve aday yerlerde ise etnik-politik mobilizasyon ile sokak siyaseti imkanı da vardır.

Anahtar sözcükler: Kentsel dönüşüm; orta sınıf; tazmin siyaseti ve direnç; İstanbul.

ABSTRACT

In this study, expectations and possible risks from urban transformation process will be examined. For this purpose, a field survey on 4 sub universes borders of which determined depending on a) typology of urban transformation, i.e. whether led by state or developed as a result of accumulation of individual decisions b) closeness to experience of demolishing c) presence of native middle class had been carried out with 2503 people through face to face interview. The aim of the research is to set out the differences and similarities on expectations and possible risks between the people living in the sites where state led transformation or individual/parcel based transformation has happened and between the people who are native and belonging to middle class and who are not. The findings of the research limited to risks and expectations have been discussed. In the research we have discovered the agreement of majority on urban transformation on the basis of rent maximization which exceeds security and disaster risk and will in turn lead to an urbanization with higher ecologic cost and unattended public interest. Another finding is that native-middle classes approach to transformation positively and self reliant due to property/deed security and economic welfare, on the other hand people living close to experience of transformation approach negatively. Third, regardless of class position individual and cliental relations will be put into circuits and strategies of compensation will be followed. Two different paths has been identified as a reaction to the process: while middle classes will seek to form public opinion and act in the social media, people living in the places where buildings were already demolished or declared as disaster risk areas are open both to ethnic and political mobilization and street politics.

Keywords: Istanbul; urban transformation; middle class; compensation politics; resistance.

Yıldız Teknik Üniversitesi, Enformatik Bölümü, İstanbul.
Department of Informatics, Yıldız Technique University, Istanbul, Turkey.

Başvuru tarihi: 31 Temmuz 2015 (Article arrival date: July 31, 2015) - **Kabul tarihi:** 21 Eylül 2015 (Accepted for publication: September 21, 2015)

İletişim (Correspondence): Betül DUMAN. **e-posta (e-mail):** betulduman@hotmail.com

© 2015 Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi - © 2015 Yıldız Technical University, Faculty of Architecture

Giriş

1980 sonrasında uluslararası sermayeden pay almak ve küresel kent inşa etmek amacıyla yapılan uygulamalarla İstanbul'un çehresi önemli oranda değişti ve kamu arazileri, eski veya atıl sanayi alanları, limanları, tarihi mahalleleri, eskiden enformel yollarla kurulmuş olan yoksul yerleşim alanları kentsel dönüşüm kapsamına girdi. Bu dönemde ekonominin bel kemiği olan inşaat ve gayrimenkul sektörlerini besleyen kentsel dönüşüm uygulamaları oldu. 1999 Marmara depremi ile dönüşüm pratiği hem hızlandı ve yaygınlaştı hem de yeni bir söylemsel meşruiyet çerçevesi kazandı: Kentsel dönüşüm söyleminin önemli bileşenlerini güvenlik kaygısı ve afet riski oluşturmaya başladı.

Dönüşümü hedeflenen kentsel mekanlar konumu ve rant potansiyeli, konut stokunun nitelikleri, mülkiyet durumu gibi hususlar dikkate alınarak farklı yöntemlerle dönüştürülmektedir. En temelde İstanbul'da konut bölgelerindeki dönüşümün hukuku dört ayrı düzenleme ile oluşturuldu: Tarihsel olarak ilk iki düzenleme geçeköndü yasına ve imar affi yasalarına ilişkindir. Üçüncüsü kentsel yenileme alanı ilanı ile dönüşüm olup, bugün uygulamalara yön veren dördüncü ve cari düzenleme ise afet riskli alan ilanı yoluyla dönüşümdür.

Bu çalışma son iki hukuki düzenleme alanını kapsayan konut bölgelerindeki dönüşüme ilişkin risk ve beklentileri anlamak amacıyla yapılan bir saha araştırmasının bulgularını ortaya koymaktadır. Saha İstanbul ilinde 10 Kasım 2014 - 10 Ocak 2015 tarihleri arasında tesadüfi örnekleme seçilen 2503 kişi ile yüz yüze görüşme yapılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında toplam 202 sorudan oluşan bir anket görüşmecilere yöneltilmiştir. Demografyaya ait soruların peşinden anketin ikinci bölümü göç, yerleşme ve konuta dair sorulardan oluşmakta idi. Üçüncü bölüm aidiyetler, dördüncü bölüm siyasi katılım ve mobilizasyon, beşinci bölüm kentsel dönüşüm sürecine ve projelerine yaklaşım, beklentiler ve algılardan teşekkül etmişti. Altıncı bölüm sosyal sermaye ve sosyalleşme süreçlerine ilişkindi. Bu çalışma kapsamında araştırmanın konu ile ilgili yazında dikkatlerin çekilmediği sınıfsal konum ve kentsel dönüşüm tecrübesinin kentsel dönüşüme yaklaşımda ve reaksiyonda nasıl etkide bulunduğu sorusu ile sınırlı bir bölümü kullanılmıştır.

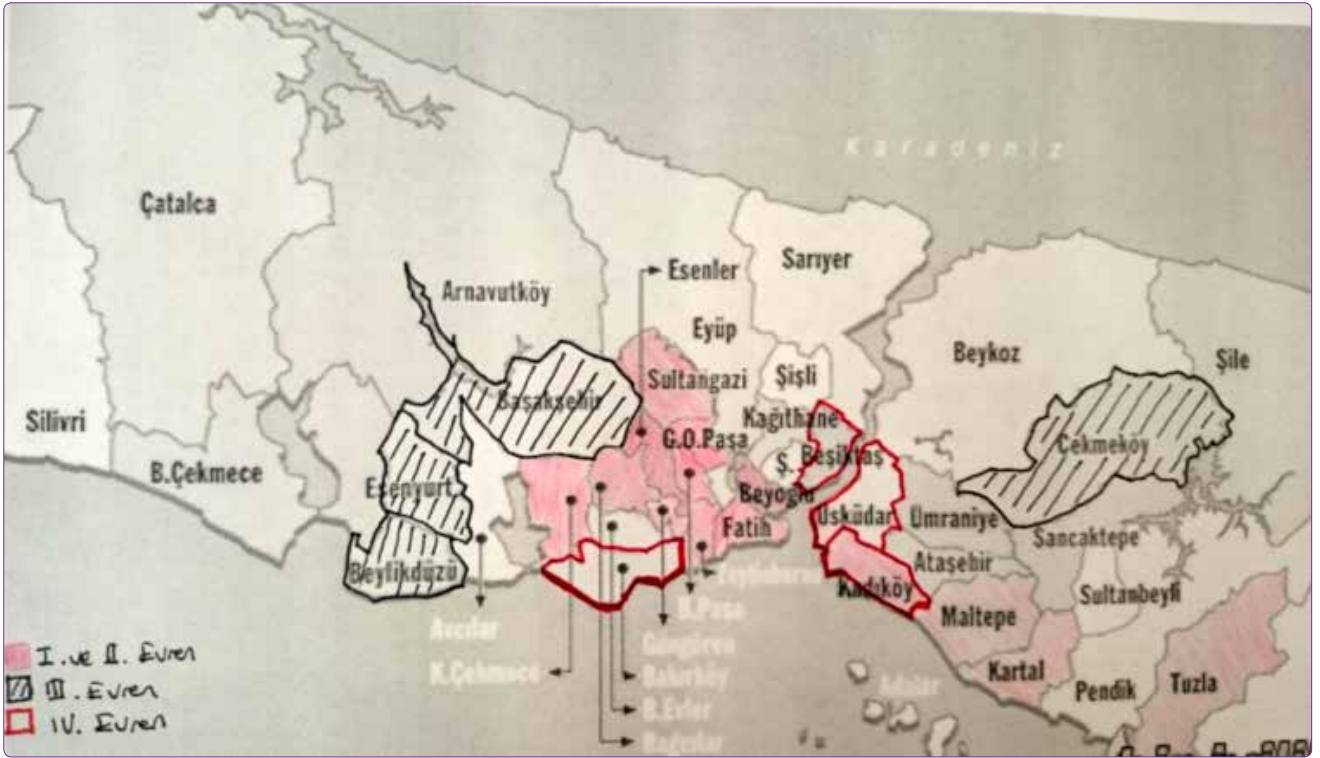
Araştırma Bulguları ve İlk Tespitler

a) Araştırma Evreni ve Örnekleme

Araştırma kentsel dönüşüme ilişkin yaklaşımın, beklenti ve risklerin türdeş olmadığı varsayımına göre tasarlanmış ve kentsel dönüşüme yaklaşımın farklılaşmasında yerli/orta sınıfın durumu ile kentsel dönüşümün yıkım tecrübesine yakınlığın nasıl bir rol oynadığı kentsel dönüşüm karşıtı ortaya çıkabilecek tepkilerin hangi yolları izleyeceği gibi sorulara cevap aranmıştır. Araştırma dört ayrı alt evrende yürütülmüştür. Araştırma evrenini biçimlendiren değişkenlerden biri kentsel dönüşüm tipolojisi olmuştur. Dönüşümün bireysel kararlar ya da kamu kurumları vasıtasıyla toplu şekilde gerçekleşmesi bu kapsamda dikkate alınmıştır. İkinci bir değişken kentsel dönüşümün yıkım esaslı yaşanma tecrübesidir. Üçüncü değişken ise yerleşik orta sınıfın varlığıdır. Birinci alt evren kentsel dönüşümü yaşamış yerlerden oluşmakta olup, bu amaçla 5366 sayılı kentsel yenileme yasası veya 6306 sayılı yasa kapsamında alan ilanı yapılan ve yıkımın gerçekleştiği yerler seçilmiştir. İkinci alt evren kentsel dönüşüme aday ve dönüşüm baskısı altındaki yerlerden oluşmakta olup, bu amaçla 6306 sayılı yasa kapsamında Afet Riskli Alan olarak ilan edilmiş ancak yıkım aşamasına gelmemiş yerler ve ilan sürecindeki yerler alınmıştır. Bu iki alt evren geçeköndü alanlarını ve sosyal konut alanlarını içermektedir.¹

Üçüncü alt evren yerli ve orta sınıf varlığı nispeten yüksek, prestij konutların ve kapalı sitelerin çokça yer aldığı yeni oluşmuş kentsel alanlardan oluşmaktadır. Bu yönüyle bireysel ya da kamu öncülüğünde yeni bir kentsel dönüşümün en uzağında yer alan ancak ilk iki evrene nispeten yerli ve orta sınıfı barındıran bir evren olarak düşünülmüştür. Bu kapsamda konut projelerinin yoğunlaştığı ve seçmen sayısı önceki seçim dönemine göre fazla artmış Başakşehir, Beylikdüzü, Çekmeköy ve Esenyurt ilçeleri seçilmiştir. Dördüncü alt evren tek yapı ya da parsel ölçeğinde bireysel kararlarla dönüşümün gerçekleştiği yerleşik ve merkezi yerlerden seçilmiştir. Bu alt evrende Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) göç, eğitim, meslek verileri dikkate alınarak özellikle düzenli konut alanlarında yaşayan ve nispeten yerli, eğitilmiş, beyaz yakalı yani orta sınıf kesimlerin yoğun olduğu yerler belirlenmiştir. Bu seçimde orta sınıf var-

1 Afet Riskli Alan ilan edilmiş ve yıkımı başlamış/tamamlanmış yerlerden oluşan I. Evren şu yerleri kapsamaktadır: Gaziosmanpaşa (Tuna, Bağlarbaşı, Merkez, Kazım Karabekir- Fevzi Çakmak, Pazariçi, Sarıgöl, Yenimahalle, Yıldıztabya mahalleleri, 432 ha), Kadıköy (Fikirtepe, 134 ha), Esenler (Havaalanı mahalleleri, 7,8 ha), Bayrampaşa (Vatan Mahallesi, 22,7 ha), Beyoğlu (Örnektepe, Sütlüce mahalleleri, 12,2 ha), Fatih; [Sulukule (Hatice Sultan ve Neslişah Mahalleleri), Balat] Afet Riskli Alan olarak ilan ya da teklif edilmiş ancak yıkıma uğramamış yerleri içeren II. Evren şöyledir: Beyoğlu (Ok Meydanı, Küçük Piyale, Hacı Ahmet), Bağcılar (Evren/Demirkapı, Kemalpaşa, Göztepe, İnönü, Çınar Mahalleleri, 52,4 ha), Güngören (Tozkoparan Mahallesi, 57 ha), Bayrampaşa (İsmetpaşa Mahallesi), Sarıyer (Derbent ve Fatih Sultan Mehmet/Armutlu mahalleleri, 168 ha), Esenler (Tuna, Oruç Reis, Çifttehavuzlar mahalleleri, 23,2 ha), Maltepe (Başbüyük, Zümrüt evler mahalleleri), Pendik (Bati, Kaynarca ve Dumlupınar mahalleleri, 146 ha), Sultangazi (Cumhuriyet Mh, 18,8 ha.), Küçükçekmece (Fatih ve Kanarya mahalleleri, 16,7 ha), Üsküdar (Burhanıye mahallesi, 1,7 ha), Zeytinburnu (Sümer mahallesi, 3,8 ha), Tuzla (İçmeler mahallesi, 6,8 ha), Kartal (Kordonboyu, Yukarı ve Yunus mahalleleri, 31,8 ha).

Şekil 1. Araştırma Evreni.

lığı eğitim, meslek, gelir değişkenleriyle ölçülmüştür. Beşiktaş, Kadıköy, Bakırköy ve Üsküdar ilçeleri bu alt evrende seçilmiş ilçelerdir (Şekil 1).

Örneklem büyüklüğü araştırma evrenini temsil edecek düzeyde belirlenmiş ve ilçelerde yer alan bağımsız birim sayıları esas alınarak ağırlıkları oranında anket uygulanmıştır. Çalışmada frekans tabloları ve ki kare analizi kullanılmıştır.

Araştırmanın örnekleme dair iki kısım vardır: İlki, I. evrende yıkımın gerçekleşmesi nedeniyle mahalle dışına taşınma olduğundan dolayı anketler doğrudan sürecin öznelerine uygulanamamıştır. İkincisi 30 Mart 2014 İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı seçim sonuçlarında partilerin aldıkları oy oranları alt evrenler bazında kotalanmıştır. Bu çerçevede evren ve örneklem tercihi daha baştan araştırmanın İstanbul'u temsil etme iddiasının olmadığını ortaya koymaktadır.

Evrenlerin demografik özelliklerini kısaca özetleyelim. Uzmanlık gerektiren mesleklerin ve üst düzey yöneticiliğin başta III. evrende ve takiben IV. evrende yüksek olduğunu, özel sektörde çalışanların yine IV. evrende, esnaf olarak nitelendirebileceğimiz küçük-orta ölçekli ticaretle uğraşanların da (%15,1 ve %15,8) ilk iki evrende yüksek oranda bulunduğunu ifade edelim. Araştırmaya katılanların %28,7'si resmi veya özel bir kurumdan maddi yardım almaktadır. %59,3'ünün sosyal güvencesi vardır. Sosyal güvencesi olanların en

yüksek oranda bulunduğu evren IV. evrendir (%66,5). Buna karşılık resmi veya özel bir kurumdan maddi yardım alanların ortalamasının üzerinde bulunduğu evrenler birinci (%35,1) ve ikinci evrenlerdir (%33). Keza kredi kartı sahiplerinin (%72,4), banka hesabı olanların (%78,5), ortalamasının üzerinde olduğu evren yine dördüncü evrendir.

Asgari ücretin altında hanesine gelir giren aileler I. ve II. Evrenlerde ortalamasının üzerinde bulunmaktadır. I. Evrende iki ve üzerinde çalışan sayısı olan haneler nispeten daha yaygın iken, haneye giren gelir bakımından bu ailelerin yaklaşık yarısının (%47,7) 2000 TL ve altı aylık gelire sahip olması çalışılan işin niteliğine ilişkin bilgi vermektedir. Muhtemeldir ki bu Evrende diğer evrenlere nispetle daha çok enformel işlerle meşguliyet vardır. Banka hesabı, sosyal yardım alma durumu ve kredi kartı sahipliği oranları da bu yorumu güçlendirmektedir.

II. Evrende hanelerin yarıdan fazlası (%53,4) iki kişinin çalıştığı ailelerden oluşurken, aylık 2000 TL ve altı gelir elde eden %43'lük bir kesim vardır. III. ve IV. Evrenler ise nispeten daha müreffeh kesimlerin yaşadıkları yerler olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin aylık 2000 TL ve altı gelir elde eden kesimin oranı III. evrende 25% düzeyindedir. Ayrıca ailelerin yarıya yakını tek kişinin çalıştığı aileler olmasına rağmen III. ve IV. Evrende yaşayan ailelerin aylık hane gelirleri daha

yüksekte oluşmaktadır. Şöyle ki 4001-5000TL aylık geliri olan haneler bu iki evrende ortalamanın üzerinde bulunmaktadır. 5001 TL ve üzeri aylık geliri olan ailelerin oranı III. Evrende ortalamanın oldukça üzerinde (%16,9) seyretmektedir. Bu veriler III. ve IV. Evrenlerin nispeten formel piyasanın sosyal güvenceli ve nispeten yüksek gelirli işleri olduğu hakkında ipucu vermektedir.

Araştırma örneklemine ortalama üzerinde üniversite mezunu girmiş olmakla birlikte okuryazar olmayan ve okuryazar düzeyinde %6,3'lük bir kesim ve %23,7 oranında üniversite mezunu bulunmaktadır. IV. Evren aynı zamanda kültürel sermayenin nispeten daha yüksek olduğu bir evrendir. I. ve II. Alt evrenlerde ise kültürel sermaye daha düşüktür. Ortaokul ve altı mezunların oranı %32,8 ve %37,4 düzeyindedir. Aynı kesimin oranı III. evrende %18,8, IV. evrende 13,6'dır. Eğitim, gelir ve meslek verileri III. ve IV. evrenin geniş orta sınıf varlığına işaret etmektedir.

Evrenler bazında bakıldığında birinci evrende yaşayanların %39,1'i, ikinci evrende yaşayanların %41'i İstanbulludur. İlk iki evren daha çok göçle oluşmuş

yerler statüsünde gözükmektedir. Yerlilerin üçüncü ve dördüncü alt evrendeki oranları sırasıyla %52,5 ve %53,1'dir. Bu kapsamda özellikle dördüncü evrene ilişkin araştırma sonuçları aynı zamanda yerlilerin kentsel dönüşüme yaklaşımları olarak da değerlendirilebilir.

b) Siyasal Söylem ve Meşruiyet Bakımından Algı: Riskler ve Beklentiler

Araştırmaya katılanlara "sizce kentsel dönüşümün en önemli üç gerekçesi nedir?" (Tablo 1) şeklinde bir soru yöneltilmiş ve "deprem ve afet riski"nin katılımcıların %73,7'si tarafından en önemli meşruiyet kaynağı olarak görüldüğü tespit edilmiştir. Bunu "güvenlik ve asayiş" (%62) kaygısı ve konutların iyileştirilmesi (%52,3) takip etmektedir.

Bu veriler çerçevesinde kentsel dönüşüm sürecine "afet riski" ve "güvenlik ve asayiş" üzerine inşa edilen hegemonik söylemin² çok ciddi bir meşruiyet zemini olduğu söylenebilecektir. Ancak oranların birbirine yakınlığı ve "kentsel dönüşümden öncelikli beklentiniz

Tablo 1. Kentsel dönüşümün nedeni

Kentsel dönüşümün en önemli üç gerekçesi nedir?	Önem sırası	
	#	%
Deprem ve afet riski	1740	73,7
Güvenlik ve asayiş	1445	62,0
Konutların iyileştirilmesi	1174	52,3
Fiziki Altyapı (Kanalizasyon, doğalgaz vb.)	1037	47,3
Sosyal ve kültürel donatı (okul, hastane, sinema vb.)	935	43,9
İstihdam yaratılması	873	41,7
Komşuluk ilişkilerin güçlendirilmesi ve sosyal kaynaşmanın sağlanması	998	47,5
Ulaşımın kolaylaşması ve ulaşılabilirliğin artması	1102	49,4

Tablo 2. Kentsel dönüşümden beklentiler

Kentsel dönüşümden öncelikli beklentiniz nedir?	#	%
Yeni bir yaşam çevresi sunulması	517	20,7
Alışveriş imkânları sağlanması	420	16,8
Depreme dayanıklı konutlar yapılması	949	37,9
Kültürel- eğlence- sosyal faaliyet alanları sağlanması	174	7,0
Yeni iş ve istihdam imkânları sağlanması	306	12,2
İstemiyorum	28	1,1
Yok	29	1,1
Cevapsız	79	3,2
Toplam	2503	100,0

² Türkün, 2015.

nedir?” sorusuna verilen cevaplar beklentinin sadece gayrimenkul geliştirmeye dayalı projelerle sınırlı olmadığını göstermektedir. Mesele sadece konutların iyileştirilmesi değil aynı zamanda yeni bir yaşam çevresi sunulması ve fiziksel yapılanmayla entegre sosyal-kültürel ve iktisadi bir hayatın da kurgulanmasıdır (Tablo 2).

Kentsel dönüşüm konusunda bir mutabakat olsa da sosyo-ekonomik statüye göre kentsel dönüşüm beklentisinin ayrıştığı ifade edilebilecektir. Geliri yüksek kesimlerde güvenli konut ediniminde daha geniş imkânlara sahip olmalarından dolayı deprem ve afet riski ya da konutların iyileştirilmesi daha az itibar edilen bir gerekçe olmaktadır. Gelir düştükçe istihdam alanları sağlanması, gelir yükseldikçe sosyal-kültürel-eğlence alanlarının oluşturulması daha geniş kesimlerce istenmeye başlamaktadır. Yeni bir yaşam çevresi sunulması yine görece yüksek gelir gruplarının daha geniş kesimince kabul görmektedir. Bu da geliri daha yüksekte oluşan ve orta sınıf varlığı geniş III. ve özellikle IV. evrendekilerce kentsel dönüşümün daha çok bir yaşam tarzı meselesi olarak algılandığını göstermektedir.

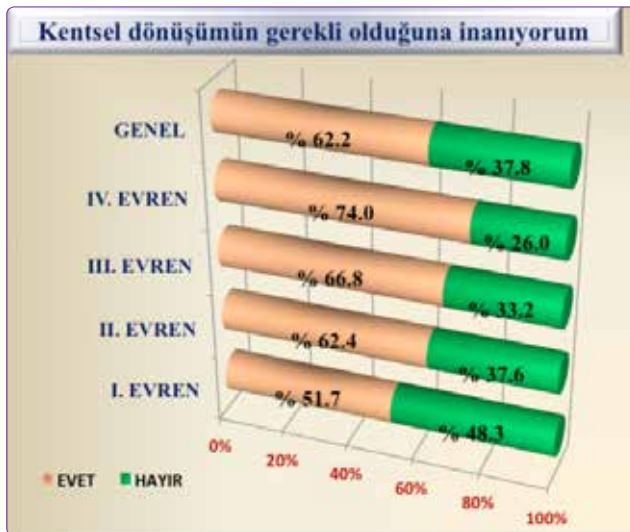
Araştırmaya katılanlara mahallelerinin ve ilçelerinin öncelikli sorunlarının ne olduğu açık uçlu sorulmuş ve “kentsel dönüşüm” kentsel dönüşüm tecrübesine uzaklık değişkeni farketmeden ancak görüşmecilerin %3,5’ince öncelikli sorun olarak değerlendirilmiştir. Buna karşılık araştırmaya katılanların beşte üçü (%62,2) kapalı soru şeklinde yöneltilen “kentsel dönüşümün gerekliliğine” inanmaktadır (Şekil 2).

Bu çerçevede her ne kadar hakim kentsel dönüşüm söyleminin afet riski ve güvenlik- asayiş ayakları üzerine inşası toplumda önemli bir karşılık bulsa da bugün milyonlarca insanın yaşamına oldukça hızlı ve yaygın girmesinin bu gerekçelerle ilgisi tam olarak kurulmuş

değildir. Kentsel dönüşümün gerekli olduğu önermesine III. ve bilhassa IV. Evrende ikamet edenlerin (sırasıyla %66,8 ve %74) daha güçlü desteği olduğunu ifade edelim. Elbette genel olarak bu evrendeki nispeten geniş orta sınıfın, kendi sınıfına uygun bir konut ve yaşam çevresine sahip olma motivasyonu ile dönüşüme daha istekli bakmakta olduğu ifade edilebilir.

Evrenler arası farklılaşmaya dair ayrıca kurulabilecek hipotezler şöyledir. a) mülkiyet/tapu güvencesi b) rant beklentisi bilhassa IV. Evrende belirleyici olabilecektir. Esasen bu evrende daha çok yüklenici ve ev sahipleri arasında kurulan bir pazarlık düzeni işlemektedir ve bu evrende yaşayanlar bakımından rant makası yeterince oluşmamaktadır. Rantın ilave imar hakkı sağlanmadan dönüşüm sağlanabilecek seviyeye ulaşması için “bekleme” evresindeki bu kesim kentsel dönüşümün gereğine daha çok inanmaktadır. Diğer yandan bu evrendekiler yerli oranının yüksek olduğu bir evrendir ve yerli olmanın avantajını yakalayamadıklarını yani İstanbul’un rantından yeterince pay alamadıklarını düşünüyor olabileceklerdir. c) Bu sonuç bu evrendekilerin İstanbul’un genel şehirleşme ve çağdaşlaşması yönündeki talepleri ile ilişkili olabilecektir. Daha çok yerlinin ve orta sınıfın yerleştiği bu evrendekiler çarpık kentleşmeye daha duyarlı olabileceklerdir. Ancak yerlilik – göçle gelmek değişkeni ile kentsel dönüşümün gerekliliğine inanma arasında ki kare testi anlamlı bir ilişki olmadığını ortaya koymuş olup, bu durumda c) önermesinin geçerli olmadığı ifade edilebilecektir. Başka bir anlatımla a ve b önermeleri bu sonucu açıklar gözükmektedir. “Kentsel dönüşümün gerekliliğine inanan” kesimlerin oranı I. Evrende %51,7, II. Evrende %62,8’dir. I. ve II. Evrende nispeten düşüşün sebepleri ise a) 0-50 metrekare konutun yaygınlığı b) esnafın yaygınlığı ki bu durumda sadece konutu ilgilendiren bir süreçten değil işyerini de büyük ölçüde etkileyen bir süreçten bahsediliyor demektir c) tapu güvencesiz konutların yaygınlığı ile alakalı olarak düşünülebilecektir ki I. ve II. Evrenlerde konut büyüklüğü ile kentsel dönüşümün gerekliliğine inanç arasında $\alpha=0,01$ ve $0,05$ düzeyinde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Kentsel dönüşümün öncelikli sorun olarak görülmesi ile kentsel dönüşümün gerekliliği arasındaki makas ve evrenlere göre değişimi birlikte değerlendirildiğinde kentsel dönüşümün afet riski ve güvenlik gerekçesinden çok rant odaklı bir uygulama olarak anlaşıldığı düşünülmektedir. Söylemi afet riski ve güvenlik üzerine inşa edilen kentsel dönüşümün rant odaklı bir algı oluşturması pratiği ile ilgili bir durum olmalıdır. Diğer bir ifadeyle söylem ile uygulama arasında oluşan makas afet riskinden rant beklentisine algıyı değiştirmektedir. Bu kapsamda afet riskli alanların sınırlarının tayininde

Şekil 2. Kentsel dönüşümün gerekliliğine inanç.

Tablo 3. Kentsel dönüşümün muhtemel sonuçlarına ilişkin algı**Aşağıdaki önermelere ne derece katılırsınız?**

	Genel					
	Katılıyorum		Katılmıyorum		Kısmen	
	#	%	#	%	#	%
Çevresel						
Kentsel dönüşümle yeşil alanlar azalacak, çevre zarar görecektir	930	37,3	848	34,0	713	28,6
Kentsel dönüşümle şehrin ve mahallenin imajı değişip, prestiji artacaktır.	903	36,2	608	24,4	983	39,4
Sosyal-Kültürel						
Kentsel dönüşümle buraya göç olacak, hayat tarzına dair gerilimler oluşacak	965	38,7	792	31,8	734	29,5
Kentsel dönüşümle mahalle kültürü kayboluyor	1033	41,4	809	32,5	651	26,1
Kentsel dönüşümle birlikte etnik gettolaşma/yoğunlaşma oluşuyor	1003	40,3	690	27,8	793	31,9
Kentsel dönüşüm bizi yerimizden edecektir	826	33,3	933	37,5	725	29,2
İktisadi						
Kentsel dönüşüm sonrası evlerin değerinin misli misli artacağını düşünüyorum	1029	41,3	759	30,4	705	28,3
Kentsel dönüşümle konut kiralari ve kentsel hizmet fiyatları artacaktır	1014	40,7	709	28,5	767	30,8

bile birbirine komşu iki parselden birinin sınır içinde diğerinin dışında olması veya afet riskli alan ilanında çok az yapıya ait jeolojik etüt raporu oluşturulması gibi medyaya yansıyan teknik sorunlar ya da yerelde mülkiyet el değiştirmelerine veya alana yapılacak proje ve müelliflerine dair söylentiler ve daha önemlisi idarenin tüm bir projeyi “evinizin değeri misliyle artacak” şeklindeki pazarlaması gibi çeşitli faktörler birleşerek sürecin “rant” odaklı bir dönüşüm tasarımı olduğu algısını güçlendirmektedir. Elbette bu rant odaklı dönüşümde “kamu yararının nasıl korunacağı” meselesi de tartışılmayı hak etmektedir.

c) Çevresel-Sosyal-Kültürel ve İktisadi Kaygılar ve Riskler

Araştırmaya katılanlara kentsel dönüşüm sürecine ilişkin çeşitli tehditler ve fırsatlar sıralanmış ve ne derece katıldıkları sorulmuştur (Tablo 3).

Çevresel Kaygılar ve Riskler

Çevresel kaygılar ve fırsatlar burada 2 önermeyle sınırlı aktarılmaktadır. Buna göre “Kentsel dönüşümle yeşil alanlar azalacak, çevre zarar görecektir” önermesine katılımcıların %34’ü katılmamaktadır. Ancak aynı zamanda katılımcılar “kentsel dönüşümle şehrin ve mahallenin imajı değişip, prestijinin artacağını” düşünmektedirler (%75,6).

Bu veriye göre çevre açısından yaratacağı olumsuz bedele rağmen, kentsel dönüşümden beklenen iktisadi faydalar tavrın oluşumunda daha belirleyici gibi gözükmektedir. Başka bir ifadeyle kentsel dönüşüme yaklaşımda kategorik bir karşıtlık yerine “Madem bu faydayı elde edeceğiz bu olumsuz sonuçlar da kaçınılmazdır”

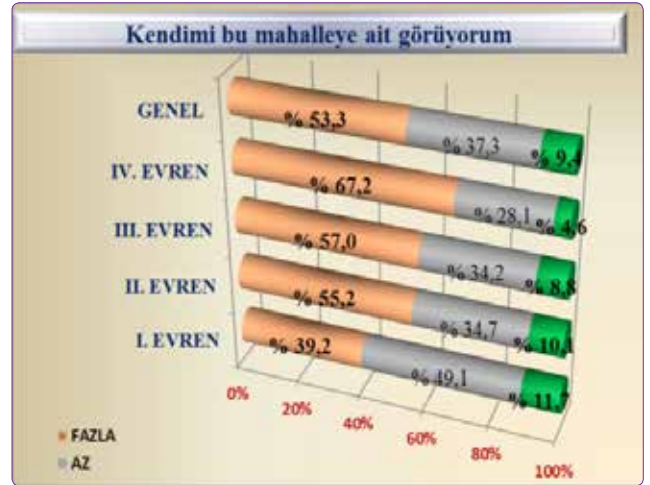
şeklinde pragmatik ve rasyonel bir tutum yerleşmektedir. Nitekim araştırmaya katılanların %63’ü “modern hayatın mutlaka bir bedeli var, gökdelenler, rezidanslar şart” fikrindedir. Keza Araştırmada sorulan 3. Köprü, 3. Havaalanı ya da Avrasya Tüneli gibi büyük kamu yatırımlarıyla yapılabilecek mega projelere yönelik desteğin yüksekliği de bu kapsamda dikkate değerdir (%64 ve üzeri). Bu türden bir modernleşme-kentleşmeye mesafeli duran kesimin en geniş olduğu evren yerleşik-merkezi yerleri ve geniş orta sınıfı kapsayan IV. Evrendir. Bunu III. Evren takip etmektedir. Bu veri yerli-orta sınıfın estetik-etik beklentilerle kentsel dönüşüme bir yaşam tarzı olarak yaklaştığı kanaatimizi desteklemektedir. Diğer yandan I. ve II. Evrenlerde modernleşme talebinin çok kuvvetli olduğu ve fakat bunun “nasıl bir şehirleşme” türü daha felsefi ve estetik soruları dışarda bıraktığı da anlaşılmaktadır. Genel olarak toplumun modernleşme- kentleşme arasında kurduğu bağ aynı zamanda “hızlı ve bedeli yüksek” bir şehircilik ortaya çıkarabilecektir.

Sosyal-Kültürel Kaygılar ve Riskler

Araştırmaya katılanlara bu çerçevede beş ayrı önerme sorulmuş ve ne derece katıldıkları ölçülmüştür. Cevaplara göre “kentsel dönüşümle mahalle kültürü kayboluyor” önermesine katılımcıların %32,5’i katılmazken, %70,5i “tamamen ya da kısmen” katıldıklarını ifade etmiştir. Evrenlere göre bu veri anlamlı şekilde değişmemektedir. Çok net olan husus kentsel dönüşümle birlikte mahalle kültürünün kaybolduğunu düşünen ciddi oranda bir kesim olduğudur. Bu kaygı mahalle odaklı mekânsal habitusun ortadan kalkması, komşuluk ilişkilerinin zayıflaması gibi hususları içermektedir.

“Kentsel dönüşümle birlikte etnik gettolaşma/yoğunlaşma oluyor” önermesine katılmayanların oranı daha aşağı düşmektedir (%27,8). Bu önermeye katılmayanların en yüksek oranı I. evrendedir (%39,3). II. Evrende etnik gettolaşma tehdidi görmeyenler daha dar bir kesimdir (%29). Her iki evrenin de sosyal çeşitlilik yapısı benzer olup, %12’si Kürt olmak üzere dörtte biri başkaca etnik kökenlerden gelen kimselerden oluşmaktadır. Kentsel dönüşüm sürecine hâlihazırda girmemiş bu evrendekilerin tecrübe yaşamış evrende yaşayanlara göre daha fazla kaygı duymaları sürecin belirsizliği ve sürece ilişkin çelişkili bilgilerle izah edilebilir. Bu önermeye katılanların en geniş kesimi IV. Evrende yaşayanlar arasında olup, katılmayanlar %13,1 oranında kalmaktadır. Bireysel kararların birikmesiyle kentsel dönüşümü yaşayan IV. Evrendekilerin kaygı fazlalığı izaha muhtaç gözükmemektedir. Neticede uygulamanın başladığı/yapıldığı yerlerde bu kaygı yersizleşmektedir. III. evren yerli ve orta sınıf varlığı ile IV. Evrene benziyor olsa da, kapalı yerleşim yapısı ve site hayatı ile ayrışmaktadır. IV. Evrendeki bu durum yerli/orta sınıf tepkisi olmaktan daha çok mahalle odaklı bir habitus ve iktidar eleştirisi olarak okunabilecektir. Ki burada mevcut iktidarın seçmen kitlesinin bireysel değil, daha çok sosyo-kültürel kökenlerinde örgütleniyor olması ve kentte mülk edinme ve yer seçme süreçlerinde bu bağların etkinleşiyor olmasının altı çizilebilecektir. Bu yorumu güçlendirilebilecek bir veri katılımcılara “mahallenizde yaşayanları nasıl tanımlarsınız?” şeklinde yöneltilen sorunun cevaplarından alınabilir. IV. Evren bu soruda diğer evrenlerden ayrışmaktadır ve evrendekilerin %65’inin algısında mahalleleri “genelde hepsinin aynı gelire ve sosyal statüye sahip” olduğu daha türdeş mahallelerdir. I. ve II. evrenlerde bu kesimin oranı %45 civarındadır, %22’si için mahallelerinde yaşayanlar “ayrı dünyanın insanlarıdır”. IV. Evrende bu oran onda bire düşmektedir. Bu veri çerçevesinde bu evrendekilerin kentsel dönüşümü daha çok yaşam tarzı ile ilişkilendirdikleri ve yaşam biçimi ile türdeş mahallelerinin bozulmasından endişe duydukları, ifade edilebilecektir.

Bu çerçevede bir başka kaygı da kentsel dönüşüm sonrasında yeni bir nüfusun gelmesi ve alınan göç sonrası yaşam tarzı başta olmak üzere çeşitli gerilimlerin oluşması ihtimalidir. Evrenler genelinde katılımcıların %31,8’i, IV. evrendekilerin ise sadece %15,5’i bu kaygıyı paylaşmadıklarını ifade etmişlerdir. IV. evrendekiler türdeş mahalle yapısını koruma kaygısı en yüksek kesimdir ve üstelik bu evrendekiler aynı zamanda bulunduğu mahalleden başka bir yere taşınmak istemeyenlerin ve mahalle aidiyeti olanların da en yüksek oranda bulunduğu evrendir (%69,5) (Şekil 3). Bu kapsamda nüfusun yer değiştirmesi ve bu nedenle gelişebilecek

Şekil 3. Mahalle aidiyeti.

gerilimlere karşı en hassas evrendir. İlk iki evren ise yer değiştirmeye açık durmakta olup, taşınma isteği olmayan kesim yaklaşık dörtte bir oranına düşmektedir (Taşınmak istemeyenlerin oranı I. Evren %24,9, II. Evren %29,5, III. Evren %43,4, IV. Evren %63,9). Mahalle aidiyeti yüksek, yaşadığı mahalleyi ve siteyi seven kesimler bakımından da sahip oldukları mahalleyi koruma kaygısının kentsel dönüşümüne yaklaşımı etkileyen bir faktör olduğu ve kolektif eylemlere onları daha açık kılacağını ifade edelim. Bu kesimin özellikle IV. Evrende olduğu dikkate alındığında ise orta sınıf bir “benim yaşam çevremde değil (not in my backyard) türü bir talep üretebileceği düşünülebilecektir. Bu veriler aynı zamanda kentsel dönüşümüne ilişkin tutumda sınıf değişkeni yanısıra mahalle aidiyeti ve bağlılığı, mahallede yerleşiklik süresi, taşınma isteği gibi faktörlerin de bağımsız değişken olarak ele alınıp belirleyiciliğinin analiz edilmesi gerektiğine de işaret etmektedir.

Nihayet “kentsel dönüşüm bizi yerimizden edecektir” medyaya yansıyan haberler çerçevesinde de kentsel dönüşüm sürecine dair en olumsuz sonuçtur. Evrenler genelinde bu önermeye katılmayanların oranı %37,5’tir. Yerinden olma kaygısı III. ve IV. Evrende fazlaca paylaşılmamaktadır. Bu kaygıyı derinleştiren faktörün evrenlerin karakteristiklerinden ortaya çıktığı gibi mülkiyet güvencesi/tapu sahipliği ve yeni duruma uyum sağlayacak iktisadi olanaklara daha çok sahip olmakla yakından ilgili olduğu öngörülebilecektir. Ancak bu farklılaşmada başkaca faktörlerin de etkili olduğu düşünülmektedir ki bu kapsamda konut büyüklüğü dikkate alınabilecek değişkendir. Şöyle ki II. Evrende hem gecekondular gibi tapu sorunu oluşturabilecek konut tipleri nispeten fazladır hem de 0-50 metrekare konutu olanlar daha geniş bir kesimi oluşturmaktadır.

Tablo 4. Kentsel dönüşüm pozisyonu

Aşağıda belirtilen ifadelerden hangisine katıldığınızı belirtir misiniz?	I. Evren		II. Evren		III. Evren		IV. Evren		Toplam	
	#	%	#	%	#	%	#	%	#	%
Kentsel dönüşüm büyük bir rant yaratacaktır ve bundan ben hiçbir şekilde yararlanamayacağım	120	17,9	257	25,8	52	13,0	64	15,1	494	19,8
Kentsel dönüşüm adaletli uygulanırsa hepimizin yararındadır / kentsel dönüşümde benim için fırsat var	339	50,4	430	43,1	230	56,7	284	66,4	1283	51,3
Kentsel dönüşümden sadece zenginler ve güçlüler yararlanacaktır	203	30,2	286	28,6	115	28,3	78	18,2	681	27,2
Cevapsız	11	1,6	24	2,4	8	2,1	2	0,4	45	1,8
Toplam	672	100,0	998	100,0	405	100,0	428	100,0	2503	100,0

Sosyo-kültürel kaygıların yönetici eliti “yerinde dönüşüm” söylemine ittiği bilinmektedir. Yerinden olma mutenalaştırma/soylulaştırma sonucunu üretmektedir: Bu kapsamda gönüllü ve kendiliğinden gelişen yerinden olma sözkonusudur. Eski konutun enkaz bedeli ile yeni konutun değeri arasındaki farkın borçlandırılması şeklinde işleyen I. ve II. Evrende dönüşüm uygulamasının o evrende/mekânda yaşayan kesimlerin aile büyüklüklerine, bütçelerine, sosyalleşme mecralarına ve mekân alışkanlıklarına uygun şekilde tasarlanmaması soylulaştırmayı üretmektedir.³ Bu çerçevede kentsel mekânın standartları ile topluluğun gerçek ihtiyaçları arasında makasın biçimlendiği bir şehirciliğin olduğundan bahsedilebilecektir. Yerinden edilme, ayrıca, siyasi riskler bölümünde tartışacağımız protest bir pozisyonlanma oluşturabilecektir.

İktisadi Beklentiler ve Riskler

İktisadi kaygılar ve fırsatlar için iki ana başlık öne çıkmaktadır. Bunlardan ilki kentsel dönüşümle elde edilecek rant beklentisine ilişkindir. Bu çerçevede “kentsel dönüşüm sonrası evimin değerinin misli misli artacağını düşünüyorum” önermesine katılımcıların %30’u katılmadıklarını ifade etmiş olup, evinin çok değerleneceğini düşünenlerin en geniş kümesi IV. Evrendedir (%71,8). Böyle düşünmeyenlerin en geniş oranda bulunduğu alt evren ise kentsel dönüşüme uğramış yerleri içeren I. Evrendir (%37,9). Bu veri hem IV. Evrendeki rant beklentisinin diğer evrenlere nispeten yüksek olduğuna işaret etmekte, hem de kentsel dönüşüme uğramış yerlerde beklenen rantın elde edilmediği, ya planlama ve tasarım araçları ile yeterli değerin oluşma-

dığı ya da değerin adil bölüşülmediğine dair bir hayal kırıklığına ilişkin ipucu da vermektedir.

En genelde kentsel dönüşüm ve rant ilişkisinin yüksek oranda kurulduğu açık olmakla birlikte, üç farklı kentsel dönüşüm pozisyonu olduğu görülmektedir. (Tablo 4).

En geniş kümelenme (%51,3) “adaletli uygulanırsa hepimizin yararındadır/kentsel dönüşümde benim için fırsat var” pozisyonudur. Bu pozisyonu tutanlar daha çok müzakere etmeyi, süreçten faydasını artırmayı tercih etmektedirler. “Kentsel dönüşüm büyük bir rant yaratacaktır ve bundan ben hiçbir şekilde yararlanamayacağım” pozisyonundaki kümelenme ise katılımcıların yaklaşık beşte biridir (%19,8) ve bunlar pazarlık güçlerinin zayıflığına ve kısmen sosyal sermayelerinin azlığına ve himaye kanallarına erişim kısıtına işaret etmektedirler. Katılımcıların %27,3’ü “kentsel dönüşümden sadece zenginler ve güçlüler yararlanacaktır” seçeneğinde pozisyonlanmaktadır. Bu seçenekteki kümelenmenin aynı zamanda ideolojik/yapısal-sistemik olarak kentsel dönüşüme karşıtları gösterdiği düşünülmektedir.

Bir başka kaygı “kentsel dönüşümle konut kiralarnın ve kentsel hizmet fiyatlarının artması”dır. Kira ve hizmet fiyat artışı öngörmeyenlerin oranı evrenler genelinde %28,5’tir. Kira ve hizmet fiyatlarında yükselme bekleyenler tüm evrenlerde yüksek olmakla birlikte, en yüksek oranda bulunduğu kesim IV. evrende yaşayanlardır (%55,4 tamamen, %30,9 kısmen olmak üzere katılımcıların %86,3’ü). İktisadi imkanları ile IV. evrendekiler için büyük oranda geçerli olmasa da, bu evrendeki yaşlı-emekli kesimi etkileyebilecek bir gelişmedir. Diğer yandan özellikle ilk iki evrende kentsel dönüşüm projelerinin gerçekleştirilmesi sonrasında oluşan yeni yaşamın maliyetinin yer değiştirme ve yerinden etme gibi bir risk içerdiği ve kendiliğinden soylulaşmayı teş-

³ Sulukule, Tarlabası, Ayazma gibi yerlerdeki uygulamalar ilkinde Romanların, ikincisinde Kürt-Roman, LGBT- Afrikalı göçmenlerin, üçüncüsü çoklukla Kürtlerin tümüyle yerlerinden olmalarına neden olmuştur ki önceki uygulamaların beslediği bir kaygıdır bu aynı zamanda.

vik edeceği söylenebilecektir. Ancak bu aynı zamanda konut-işyeri ilişkisini de değiştirebilecek bir riskdir ki genel olarak yoksul kesimler merkezde ve işyerine yakın olarak oturmak isteyecekler, tersine durum ise gündelik hayatın yeniden üretimini zorlaştıracaktır.

Kentsel dönüşüme genel yaklaşım itibarıyla söylenebilecek değerlendirmelerden biri kentsel dönüşümden beklenen faydalar karşısında oluşabilecek muhtemel zararların genel olarak kabul seviyesini artırdığıdır. Elbette iktisadi fayda mülk sahipleri ve tapu güvencesi olanlar için geçerlidir ki mülk ve tapu sahiplerinin süreçten yararlanmaları ile diğerleri arasındaki ayrışma dikkat çekicidir. Şöyle ki “kentsel dönüşümde benim için fırsat var” diyenlerin oranı IV. Evrende %66,4’e yükselmektedir ve “dönüşüm büyük rant yaratacağı ve ben hiçbir şekilde yararlanamayacağım” diyenlerin oranı %15,1’e gerilemektedir. Öte yandan I. Evrende “kentsel dönüşümden sadece zenginler ve güçlüler yararlanacaktır” kanaatinde olanların oranı %30,2’ye yükselmektedir. Açık ki kentsel rantın bölüşümünde mülkiyetin niteliği ve mülkün edinilme biçimi ciddi rol oynamaktadır. Bu nedenle süreç kazanan ve kaybeden üretmektedir. Daha eğitilmiş ve daha yüksek gelirli orta sınıfların kentsel dönüşüme daha istekli olması, ayrıca, hem konut ve yaşam çevresinin sınıf standardına uygun hale gelmesi hem de yeni koşullara adapte olabilecek iktisadi kaynaklara sahip olması ile ilgilidir.

Kentsel dönüşüm sürecinin kaybedenleri olarak genelde mülkiyet/tapu güvencesi olmayanlar dışında küçük konut sahiplerinin ve çalışanın olmadığı ailelerin risk altında olduğunu vurgulayalım. Kentsel dönüşüme en olumsuz yaklaşan ve kaygıları en yüksek kesimlerden birini özellikle 0-50 metrekare konutu olmak üzere küçük konut sahipleri oluşturmaktadır. Konut büyüklüğü ile kaygı ve beklentileri ölçen önermeler arasında ki kare analizi $\alpha=0,01$ ve $0,05$ düzeylerinde istisnasız anlamlı bir ilişki göstermektedir. Bu kesim için konutun daha da küçülmesi ve ilave metrekare büyüklüğünün maliyetini karşılayamama tehdidi kentsel dönüşüme ilişkin oldukça belirleyici bir pozisyonlanma değişkeni olmaktadır. Bu büyüklükteki konut sahiplerinin ancak yarıya yakınının sosyal güvencesi vardır (%48,3) ve yaklaşık beşte biri sosyal yardım alan muhtaç kimselerdir (%17,1). Üstelik %42,5’i kiracıdır. Onda biri sadece annenin, üçte biri (%35,5) ise tek kişinin çalıştığı aile yapısına sahip olup, geniş çoğunluğu yoksul ailelerden oluşmaktadır. Diğer yandan ailede “hiç kimsenin” çalışmadığı tüm evrenler toplamında %2,9’luk orandaki bir kesimin mülk sahibi olsa da yeteri ekonomik kaynaklardan yoksun olmak nedeniyle borçlandırılma ve yerinden edilme riskini yüksek düzeyde algıladığı söylenebilecektir.

d) Siyasal Riskler ve Etkiler

En temelde yönetici/siyasal elitin gönüllü ya da zorunlu ittifakı ile iktisadi elitin ihtiyaçlarına göre şekillenen kentsel dönüşüm ve kentin kullanıcılarının, özellikle yoksul, madun kesimin kentsel dönüşümden beklentileri arasında ciddi farklılıklar olduğu bilinmektedir. Bu farklılık esas olarak Lefebvre’nin⁴ kent hakkı adını verdiği mücadelenin zeminini kurmaktadır. Bu zamana kadarki verilerden gerek rant beklentisini yönetmenin, gerek yerel halkın aile yapısına, bütçesine ve sosyalleşmesine uygun olmayan konut ve kamu alanı üretiminin gerekse merkezi ve tepeden uygulamaya kadar birçok alanda politik süreç ve kurumların reaksiyona fırsat oluşturduğunu ifade etmek olanaklıdır. Bilindiği gibi insanların reaksiyonları dilekçe vermek ya da yerel ve merkezi idarecilerle görüşmek suretiyle himaye ilişkilerine yönelmek şeklinde sorunu bireyselleştiren formlar ya da kolektif eylemde bulunmak ve sosyal hareket oluşturmak gibi biçimler alabilmektedir. Araştırmaya katılanlara “kentsel dönüşüm projesi kapsamında aşağıdakilerden hangisini yaparsınız?” şeklinde bir soru yöneltilmiş ve yaklaşık dörtte üçünden cevap alınmıştır. Katılımcıların %21,4’ü “memlekette hukuk var ve belediyeler zaten hakkımızı korurlar” seçeneğinde kümelenmiştir. %36,4’ü “kendim çabalamazsam hakkımın korunmayacağını düşünürüm” pozisyonunu seçerken, “başka hak sahipleri ile güç birliğine gitmezsek haklarımızı koruyamayız” seçeneğinde %18’i kümelenmiştir. “Memlekette hukuk var ve belediyeler zaten hakkımızı korurlar” seçeneğinde kümelenme I. evrende diğerlerine nispetle en düşük düzeydedir (%15,2), bunu II. evren (%22,1) takip etmektedir. “Başka hak sahipleri ile güç birliğine gitmezsek hakkımızı koruyamayız” seçeneğinde kümelenen kesimlerin oranı I. Evrende (%19,4) ve II. Evrende (%20,1) ortalamanın üzerindedir. Buna karşılık nispeten geniş yerli orta sınıf varlığı olan III. ve IV. Evrenlerde hakkın korunmasında kendine güvenen kesimler daha yüksek oranda bulunmaktadır. Bu çerçevede yerli orta sınıf, kentsel dönüşüm sürecinde hakkının korunması konusunda mülkiyet/tapu güvencesi ve iktisadi imkanları ile daha güvenli ve endişesiz kesimi oluşturmaktadır. Diğer yandan özellikle kentsel dönüşüme uğramış yerleri içeren I. evrende kurumlar eliyle hakkın korunacağını düşünen kesimin en düşük oranda olması, hem mülkiyet güvencesi olmayan kesimin çokluğuna hem de cari uygulamanın hak sahipliğine dair getirdiği çözümlerin tatmin edici olmadığına ve nihayet sürecin adil yönetildiğine dair algıdaki sorunlara işaret etmektedir. Diğer yandan hakkın korunmasında kurumlara

⁴ Lefebvre, 1996.

güvenen kesimin nispeten III. ve IV. Evrende yüksekliğinde mülkiyet/:tapu güvencesi yanında yerliliğin ciddi bir farklılık yarattığı düşünülmektedir. Şöyle ki, “memlekette hukuk var ve belediyeler zaten hakkımızı korurlar” seçeneğinde kümelenen kesimin oranı İstanbul'da yerleşiklik arttıkça genişlemektedir. Bu çerçevede yeni göç edenlerin kurumlar eliyle hak korunması konusunda daha tedirgin oldukları anlaşılmaktadır. Bu, yerlilikle/ yerleşiklik süresinin artışı ile kentte refah biriktirme, kentsel arazi/konut üzerinde daha fazla intisapta bulunabilme imkanları edinmekle ilişkili olabilecektir.

Son olarak kolektif eylem potansiyelinin III. ve IV. Evrende sınırlılığı anlamlıdır. Sorun bireyselleştiği oranda kolektif direnişi ve ittifakı engelleyici bir faktör olarak işlev görür. Bugüne kadar birikmiş eylem repertuarına bakıldığında genel olarak daha çok bireysel formların etkin olduğunu söylemek olanaklıdır. Katılımcıların daha önce yaptığı ve yapabileceği siyasal katılım türlerine bakıldığında üçte birinin belediye başkanı milletvekili ya da merkez bürokratları ile irtibat kurmak şeklinde himaye/patronaja meyletmiş olduğu, üçte birlik diğer bir kesimin ise dilekçe vermek ve dava açmak şeklinde bireysel mücadelede bulunmuş ya da bulunabilecek olduğu görülmüştür (Tablo 5).

Diğer yandan sürece ilişkin oy verme davranışı üzerinden bir siyasal tutum sergilenmesi kuvvetle muhtemel gözükmemektedir. Halihazırda kentsel dönüşüm uygulamalarının hız kazandığı 2005 ve sonrası dönemde uygulamanın yapıldığı yerlerde uygulamayı yapan yönetimin takip eden seçimde aldığı oylarda bir düşme yaşandığı (Maltepe belediyesi vb. örnekler) ve bu nedenle bazı belediyelerde el değiştirmelerin olduğu değerlendirilmektedir. Kentsel dönüşümü yaşamış yerlerde belediyeye güvenin zedelendiği verisi dikkate alındığında benzer bir gelişme yaşanabileceğini kestirmek mümkündür. Bu da özellikle Küçükçekmece gibi

belediyenin az farkla bir partiye geçtiği yerellikler için geçerli olabilecektir.

Genel olarak verilerden katılım talebi ve protesto şeklinde özetlenebilecek ve köklü bir değişim talep etmeyen kentsel muhalefet gelişme potansiyeli olduğu anlaşılmaktadır Hâlihazırda I. ve II. evrenlerde “Kamu otoriteleri karşısında haklarımızı korumak için kolektif eylemde yer alırım” önermesi ile evrenler çaprazına bakıldığında kolektif eylemde yer alabilecek daha geniş bir kesim olduğu anlaşılmaktadır (sırasıyla %42,3 ve %42,1). Benzer şekilde “sosyal ağlarda olay örgütleyebilirim” diyenlerin en geniş oranda I. evren (%43,5) ve II. evrende (%41,7) yaşadıkları görülmektedir (Şekil 4, 5).

IV. Evren fikirlerini paylaşmakta internet kullananların en geniş kümesine sahiptir (%49,5). Araştırma nispeten geçekonu varlığı olan, nispeten düşük sosyoekonomik statü bölgelerini içeren ilk iki evrendekilerin olası tepkileri ile daha geniş orta sınıf varlığı olan IV. Evrendekilerin tepkilerinin farklılaştığını ortaya koymaktadır. Çok net hususlardan biri I. ve II. Evren devlet/kamu gücüyle toplu olarak dönüştürülürken, eylemin muhatabı kamudur; IV. Evrende yaşanan dönüşüm kamu teşviki olsa da bireysel kararların birikmesiyle ve olası bir eylemin muhatabı genel kamuoyu olacaktır.

Veriler genel olarak kentsel dönüşüme uğramış ve aday yerlerde gerek sokak siyasetinde gerekse sanal/sosyal medyada daha aktif bir kesimin olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte örgütlenme mecralarına bakıldığında I. ve II. evrenlerde direncin örgütlenmesi bakımından etnik ve politik dayanışmaya açıklık önemlidir (Tablo 6).

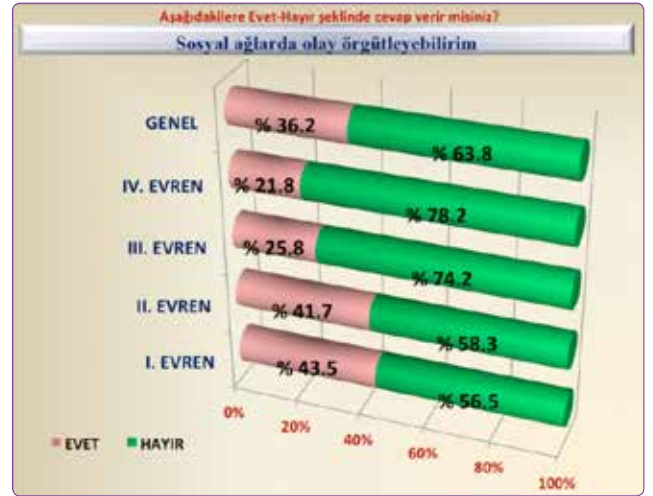
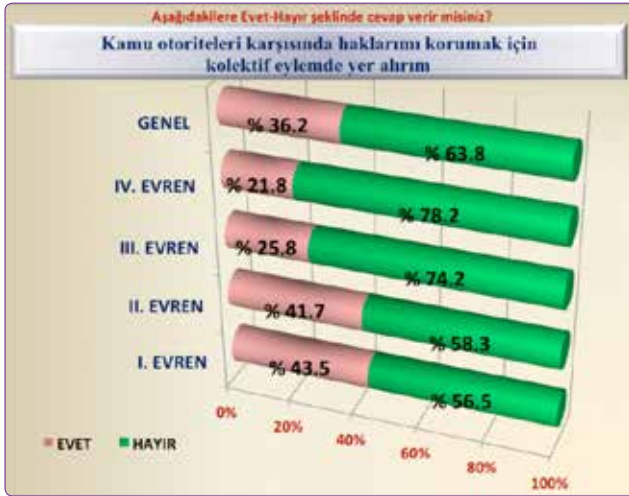
Burada etnik ve politik örgütler vasıtasıyla hoşnutsuzluğun bir kimlikle örtüştürülmesinin mümkün olduğu alt bölgeler ve etnik/sol/sosyalist politik öznelerin yoğunlaştığı direnişe dayalı tarihsel arka planı olan mahalleler de vardır. Kamu öncülüğündeki toplu

Tablo 5. Siyasal katılım türleri

Hakkını korumak konusunda

Yaptım-yapabilirim

	I		II		III		IV	
	#	%	#	%	#	%	#	%
	Dilekçe vermek	625	16,7	908	17,1	374	18,9	407
Sendika veya meslek odası gösteri veya yürüyüşüne katılmak	437	11,7	592	11,2	183	9,3	238	10,3
Siyasi mitinge katılmak	448	12,1	587	11,2	257	13	237	10,4
Mahalle-dernek toplantısına katılmak	449	12	592	11,2	193	9,8	239	10,4
Siyasal-kurumsal temasta bulunmak (belediye başkanı, milletvekili ya da merkezi bürokrasi ile)	1285	32,4	1756	33,2	660	30,1	798	34,6
Dava açmak	491	13,2	850	16,1	311	15,8	381	16,6

Şekil 4. Kolektif eylem.

Şekil 5. Sosyal medya kullanımı.

dönüşümde dönüşüm alanlarının madun ya da tekbir kimlikle anılır olması muhalif etnik-politik örgütlerin sürece eklenmesini kolaylaştırabilme ve meseleyi politikleştirebilme potansiyeline sahiptir. . III. ve IV. Evrende örgütlülük çok zayıftır ve bireysel çözümlere meyil yüksektir.

I. Evrende en yaygın örgütlülük şekli mahalle derneği (%7,1) ve siyasi parti üyeliğidir (%6,4). II. Evrende mahalle derneğine üye olanlar fazla olmakla birlikte, ikinci örgütlülük zemini siyasi partilerdir. Ancak kentsel dönüşümde direncin vasatları olabilecek mahalle derneği, muhalefet partileri, meslek odaları gibi kurumlara güven düzeyi oldukça geride kalmaktadır (Tablo 7).

Bugüne kadar gerçekleştirilen kentsel dönüşüm/yenileme uygulamalarında direncin örgütlenmesinde mahalle derneklerinin işlev kazandığını belirtelim. Bize göre mahalle dernekleri sakinlerin tazmin siyasetine destek verdikleri sürece ittifak edilebilecek bir kurum hüviyetindedir. Esasen bu türden kurumların dönü-

şüme kategorik karşıtlığı tazmin siyaseti peşinde olan ve faydalarını en çoğa çıkarmak isteyen sakinlerin bu stratejik hedeflerine hizmet etmeyerek sakinleri uzaklaştırmaktadır.

Yerli, tapu güvenceli orta sınıfların bulunduğu III. ve özellikle IV. Evrende rant beklentisinin, yereli sahiplenme düzeyinin ve mahallenin türdeşliğini koruma kaygısının kuvvetli olduğu daha önce belirtilmişti. Bu durum onları kolektif eylemlere açık hale getirmektedir. Nitekim IV. Evren sakinlerinden mahalleme seviyorum diyenlerde “başkaları ile birlikte hareket etmezsek hakkımızı korumayız” seçeneğinde kümelenenler %60 oranına erişmektedir. Aynı kesimlerin I. ve II. Evrende oranı %40’tır. Bu kesimler bakımından kendi yaşam alanına müdahaleyle sınırlı bir tepki geliştirebileceklerini ifade etmeliyiz. Bu çerçevede en fazla kullanılan ve kullanılacak mecranın sosyal medya olacağı da öngörülebilecektir. Diğer bir ifadeyle bu evren sakinleri sokağa çıkıp protesto ve direniş göstermekten daha çok sosyal

Tablo 6. Siyasal örgütlenme

Mensubu iseniz mensubu olduğunuz kuruluştaki/ cemaatteki üyelerin ortak nitelikleri nedir?	I. Evren	II. Evren	III. Evren	IV. Evren	Genel
	%	%	%	%	%
Üye değil	29,9	29,7	51,1	80,1	41,9
Aynı mezhepten	2,8	4,8	5,3	2,8	4,0
Aynı ekonomik-sosyal statüden	26,9	30,2	14,8	7,4	22,9
Aynı etnik kökenden	17,0	12,2	13,1	4,8	12,4
Aynı iş ve meslek çevresinden	6,6	5,5	3,1	1,4	4,7
Aynı politik görüşten	15,1	15,4	10,7	1,7	12,2
Cevapsız	1,7	2,1	2,0	1,8	1,9
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Tablo 7. Kurumlara güven

Kentsel dönüşüm sürecinde hakkınızı koruma konusunda kime güvenirsiniz?	Genel					
	Evet		Hayır		Kısmen	
	#	%	#	%	#	%
Belediyeye	1356	54,5	739	29,7	392	15,8
Meslek odalarına	765	30,8	1209	48,6	513	20,6
Muhalefet partilerine	662	26,6	1230	49,5	594	23,9
Kendime	1164	46,8	717	28,8	605	24,3
Mahkemeye	932	37,6	648	26,2	897	36,2
Mahalle Derneğine	535	21,5	1170	47,1	779	31,4
Belediyedeki tanıdıklarına	699	28,4	1092	44,4	671	27,2
Diğer	572	33,0	671	38,8	488	28,2

medya kullanımı, entelektüellere erişme ve bu amaçla kendi ilişki ağlarını harekete geçirme gibi araçları tercih ederek kamuoyu oluşturmaya yönelmektedir.

Gecekondu yoğunluğunun olduğu, sosyo-ekonomik statüsü nispeten düşük I. ve II. Evrendekilerin kamu otoriteleri karşısında kolektif eylemde bulunma potansiyeli olan, etnik mobilizasyona açık duran azımsanmayacak bir kesimden oluştuğu görülmekle birlikte, kentsel dönüşüm sürecinde daha çok bireysel reaksiyonların etkin olduğu ve pazarlıkçı, faydasını en çoğa çıkarmaya çalışan bir tazmin siyaseti güdüleceği değerlendirilmektedir. Öncelikle genel olarak bireysel, örgütlü olmayan, himayeci ilişkileri harekete geçirmek isteyen bir siyasal davranışın sergileneceği tespit edilmiştir. İkinci olarak mülkiyet tipi/tapu güvencesi, ev sahipliği, konut büyüklüğü gibi çeşitli faktörlerde beklentilerin ve çıkarların farklılaşması birlikte hareketi güçleştirmektedir. Ayrıca, idare kentsel dönüşüm sürecini şeffaf kılmayarak ve alan sınırı, proje, hak sahipliği gibi birçok konuyu belirsiz tutmak suretiyle bu ayrışmayı derinleştiren araçları kullanmaktadır. Üçüncüsü siyasal-ideolojik ayrımlar (politik kimlik) bu ayrışmada temel bir engel oluşturmaktadır (AK Parti'ye oy verenler dönüşüme en olumlu yaklaşanlar olup, en tepkisel olanlar HDP seçmenidir).

Sonuç

Öncelikle araştırmanın evreni ile kayıtlı olmak kaydıyla en temel sonuçlarından biri kentsel dönüşümün gerekliliği yönünde bir toplumsal mutabakatın oluştuğudur. Bu mutabakatı kuran afet riski ve özellikle deprem gerçeği ile güvenlik ve asayiş kaygılarıdır ve bu yönüyle de siyasal iktidarın kentsel dönüşümde aciliyet söyleminin meşruiyet temeli güçlüdür. Ancak yine araştırmanın ortaya koyduğu bir gerçek de kent-

sel dönüşümden rant beklentisinin çok yüksek olduğudur. Dolayısıyla kentsel dönüşüme ilişkin beklentinin rant odaklı gelişmesi sürecin yönetimi konusunda bir dizi riski bünyesinde barındırmaktadır. Başat uygulama olan yıkıma dayalı kentsel dönüşüm yerinden olma ve sosyal ilişkilerini kaybetme, mekân tasarımının yerelin aile yapısı ve sosyalleşmesi ile uyumsuzluğu, çevre paahasına bir kentleşme gibi riskler taşımaktadır. Bu risklerin en önemlisi hak sahiplerinin ve proje müellifi/yüklenicilerin yüksek rant beklentisinin, kentsel dönüşümün merkezietçi ve şeffaf olmayan cari işleyişi ile birleşerek kurumlara güveni aşındırabilmesidir. Yine paydaşların ranttan maksimum pay alma talebi yönetimleri yoğunluğu ve imar hakkını artırma gibi çeşitli yollarla ekolojik maliyeti yüksek bir şehirciliğe yönelteceği gibi, bu süreçte kamu yararını korumak ve gerçekleştirmek nerdeyse mümkün olmayacaktır. Esasen kamu yararından ne anlaşılması gerektiği ve proje müellifi/yüklenici ve hak sahiplerinin çıkarları arasında yürütülen kentsel dönüşüm uygulamalarında kamu yararının ne derece gerçekleştirilebileceği sorusunun akademik yazına da ciddi bir katkı oluşturacağı düşünülmektedir.

Esasen kentsel yenileme veya afet riskli alan ilan edilerek yaşanan ve merkezi ve yerel idareler, gayrimenkul geliştiricilerinin çıkarlarının ittifakında planlar yoluyla oluşan kentsel dönüşümde; mekân yatırımcısına maksimum mali faydayı sağlayacak imar hakkı ve fonksiyonlarla biçimlendirilmekte ve bu durumda o mekânın kullanıcılarının yerlerinden edilmesi ve sosyal mekânın özelleşmesi kaçınılmazlaşmaktadır. Planlama ve kentsel tasarım araçları kullanılarak mekânın kullanım ve değişim değeri arasında oluşan farktan kaynaklı olarak Lefebvre kent hakkı kavramını üretmiştir. Bu çerçevede araştırmada kent hakkı motivasyonlu mülkiyeti kuran mevcut yapılar ve ilişkilerin adil olma-

dığının farkında bir direnişin örgütlenmesinin düşük olasılık olduğu düşünülmektedir. Araştırmanın temel bulgularından biri İstanbul'da kentsel dönüşüm sürecinden kaygıları yüksek olan kesimlerin önemli bir kısmının bu süreçte elde edecekleri kazanımları artırmayı hedeflemesi ve Ananya Roy'un adlandırması ile bir tür tazmin siyaseti gütmesidir. Diğer bir ifadeyle yeniden iskânın ve tazminin şartlarını yeniden tayin etmeye dönük pazarlıkçı bir süreç işletmeyi beklemektedir.

Araştırmanın bir diğer bulgusu meşruiyet zemini güçlü ve bir oydaşma sözkonusu olsa da kentsel dönüşümden beklentilerin ve risklerin de farklılaştığıdır. Bu çerçevede, tek bir tazmin siyasetinden daha çok farklı tazmin stratejilerinden bahsetmenin olanaklı olduğu söylenebilir. Bireysel kararların birikmesi ile yaşanan dönüşüm ile kamu öncülüğünde toplu yaşanan dönüşüm ya da yerli/yerleşik orta sınıfın kentsel dönüşüme yaklaşımının farklılaştığı gözükmemektedir. Bunda belirleyici olan hususların başında mülkiyet tipi/tapu güvenesi ve iktisadi imkan gelmektedir. Sınıf dışında, konut büyüklüğü kentsel dönüşüme karşı tutumu belirleyen başka bir değişken olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca yerli/yerleşik orta sınıfların mahalle aidiyetlerinin de, kendi yaşam tarzlarını ve mekansal habituslarını koruma kaygılarının da yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Bu çerçevede akademik yazında üzerinde durulmamış sınıfın/sosyo-ekonomik statünün kentsel dönüşüme yönelik tutumu ne derece belirlediği sorusunu müstakilen sormak ve mahalle aidiyeti ve yerlilik/yerleşiklik süresi, konut büyüklüğü ve memnuniyeti gibi diğer değişkenlerle birlikte etkileme derecesini tayin etmek detaylı bir çalışmanın konusu olmayı hakketmektedir. Politik kimliğin de kentsel dönüşüme ilişkin tutumda ne derece etkili olduğu ayrıca analiz edilmelidir. Nitekim tüm veriler aynı zamanda ideolojik/politik ayrışmanın

kentsel dönüşüme ilişkin tutumu belirlediğini göstermektedir.

Nihayet bu çalışmanın bulgularından sınıfsal köken/sosyo-ekonomik statü ile siyasal katılım ve özellikle kolektif eylem arasındaki ilişkinin detaylı bir analizinin yapılması gereği ortaya çıkmaktadır. I. ve II. Evrendeki için "yer" bağlılıkları zayıf olduğundan yerlerinden edilmekten daha çok dönüşümden yeteri pay alamamanın reaksiyonlarında belirleyici olduğu anlaşılabilir olup, çoklu üyeliklerle sosyal sermayelerini genişletme yönündeki tutumları onların himayeci kanalları kullanma eğilimlerini de göstermektedir. I. ve II. Evrenlerde etnik ve politik mobilizasyona açık, meseleyi siyasallaştırıp sokağa taşıyabilecek bir potansiyel vardır. III. ve bilhassa IV. Evrendeki örgütlülüğü zayıf orta sınıfların ise "kendi yaşam tarzlarına ve alanlarına müdahale" edilmesi halinde kolektif bir tavra açık oldukları, büyük oranda bireysel imkanlarını ve ağırlarını harekete geçirerek kamuoyu oluşturmaya yönelik bir tavır içinde olacakları anlaşılmaktadır. Bu çerçevede orta sınıfların daha çok sanal ortamı ve entelektüel mecraları kullanmayı tercih edecekleri düşünülmektedir.

Kaynaklar

- Harvey, D., (2008) The Right to City, *New Left Review*, 53, Sept/Oct, s. 23- 40 http://urban.ihr.ucsc.edu/wp-content/uploads/2011/01/David-Harvey_The-Right-to-the-City.pdf (Erişim tarihi 15.07.2015).
- Lefebvre, H., (1996) "The Right to City", *Writings on Cities*, Blackwell.
- Roy, A., (2009) Civic Governmentality: The Politics of Inclusion in Beirut and Mumbai. *Antipode*, 41(1), s. 159-179.
- Türkün, A., (2015) "Kentsel Dönüşümü Yeniden Düşünmek: Mevcut Uygulamalar ve Hakim Söylem Üzerinden Bir Değerlendirme", B. Duman, İ. Coşkun (Editörler.), *Neden, Nasıl ve Kim İçin Kentsel Dönüşüm*, Litera, s. 288-332.